

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS

**NUTARIMAS
DĖL VISUOMENINIŲ TEISĖJŲ (TARĖJŲ) INSTITUTO TEISMUOSE KONCEPCIJOS
PATVIRTINIMO**

2016 m. spalio 11 d. Nr. XII-2676
Vilnius

Lietuvos Respublikos Seimas **n u t a r i a:**

1 straipsnis.

Patvirtinti Visuomeninių teisėjų (tarėjų) instituto teismuose koncepciją (pridedama).

Seimo Pirmininkė

Loreta Graužinienė

VISUOMENINIŲ TEISĖJŲ (TARĖJŲ) INSTITUTO TEISMUOSE KONCEPCIJA

I SKYRIUS

TEISINIS KONCEPCIJOS RENGIMO PAGRINDAS

1. Visuomeninių teisėjų (tarėjų) instituto teismuose koncepcija parengta įgyvendinant Šešioliktosios Vyriausybės 2012–2016 metų programos, kuriai pritarta Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gruodžio 13 d. nutarimu Nr. XII-51 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“, 461 punkto nuostatą „atkursime žmonių pasitikėjimą teisine sistema, parengsime koncepciją ir įstatymų pakeitimo projektus dėl visuomeninių teisėjų (tarėjų) instituto teismuose“.

II SKYRIUS

BENDRAS TEISINIO REGULIAVIMO DALYKO IR TIKSLŲ APIBŪDINIMAS

2. Numatomo teisinio reguliavimo dalykas – visuomeninių teisėjų (tarėjų) (toliau – tarėjai) institutas teismuose. Numatomais parengti teisės aktais siekiama nustatyti tarėjams taikomus reikalavimus, tarėjų atrankos procedūrą ir tarėjų sąrašo sudarymą, tarėjų vaidmenį proceso metu, tarėjų teises ir pareigas, veiklos garantijas, atsakomybę, pareigų pabaigą, išbraukimą iš tarėjų sąrašo ir kt. Šiuose teisės aktuose taip pat bus nustatyta, kokių kategorijų civilinėse, baudžiamosiose ir administracinėse bylose tarėjai atliks savo funkcijas.

3. Pagrindiniai tarėjų instituto teismuose diegimo tikslai – visuomenės pasitikėjimo teismais ir teisine sistema didinimas, teismų darbo atvirumo skatinimas, visuomenės teisinis švietimas.

4. Vadovaujantis visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ 2015 m. spalio 1–10 d. atlikto tyrimo duomenimis¹, teismais pasitiki 25 proc., nepasitiki 24,9 proc. Lietuvos gyventojų. Vadovaujantis Eurobarometro 2015 m. gegužės mėn. duomenimis², teisingumo sistema pasitiki 41 proc., nepasitiki 51 proc. Lietuvos gyventojų.

¹ Prieiga per internetą:

<http://www.vilmorus.lt/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=2&cntnt01returnid=20>.

² Prieiga per internetą:

http://ec.europa.eu/public_opinion/cf/showchart_column.cfm?keyID=2196&nationID=21,&startdate=2015.05&enddate=2015.05.

5. Lietuvos teisės instituto 2015 m. parengtoje monografijoje „Tarėjų instituto perspektyvos Lietuvoje“ (tyrimo vadovas – Petras Ragauskas) (toliau – Monografija) pabrėžiama, kad piliečių pasitikėjimo ir pasitenkinimo valdžia siekimas – būtinas demokratijos atributas. Jei šis tikslas nėra įgyvendinamas, būtina imtis institucinių arba procedūrinių reformų ar kitų adekvačių priemonių. Viena iš priemonių, kuria siekiama didinti visuomenės pasitikėjimą teismų veikla, ir būtų tarėjų instituto teismuose įdiegimas.

III SKYRIUS

TEISĖS AKTŲ, REGLAMENTUOJANČIŲ TEISMŲ VEIKLĄ IR VISUOMENĖS ATSTOVŲ DALYVAVIMĄ TEISMŲ VEIKLOJE, APIBŪDINIMAS

6. Lietuvos Respublikos teisės aktuose jau šiuo metu yra nustatytos tam tikros visuomenės atstovų dalyvavimo teismų veikloje formos. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos teismų įstatymo (toliau – Teismų įstatymas) 10 straipsnio 2 dalimi, teismų savivalda, be kita ko, grindžiama visuomenės dalyvavimu. Teismų įstatyme nustatyta, kad visuomenės atstovai skiriami Pretendentų į teisėjus atrankos komisijos, Teisėjų etikos ir drausmės komisijos, teismo administracinės veiklos ar su teisingumo vykdymu nesusijusios teisėjo veiklos tyrimo komisijos, Teisėjų garbės teismo nariais.

7. Teismo procesą reglamentuojančiuose įstatymuose taip pat apibrėžtos visuomenės teisės teismo proceso metu. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – Civilinio proceso kodeksas) 9 straipsnyje nustatytas teismo posėdžio viešumo principas, 10 straipsnyje – bylos medžiagos viešumo principas, užtikrinantys visuomenės teisę stebėti teismo posėdžius ir susipažinti su išnagrinėtos bylos medžiaga. Iš esmės analogiškos yra Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – Baudžiamojo proceso kodeksas) 9 ir 9¹ straipsnių, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo (toliau – Administracinių bylų teisenos įstatymas) 8 ir 12 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso (toliau – Administracinių nusižengimų kodeksas), kuris įsigalios 2017 m. sausio 1 d., 570 straipsnio nuostatos.

8. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) ir Teismų įstatymo nuostatomis, vykdyti teisingumą, t. y. nagrinėti civilines, baudžiamąsias ir administracines bylas, pavesta tik profesionaliems teisėjams, kuriems, be kitų reikalavimų, pirmiausia keliamas teisinio išsilavinimo reikalavimas (Teismų įstatymo 51 straipsnio 1 dalis). Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarime pažymėta, kad asmenims, siekiantiems būti teisėjais, teisinėje valstybėje – o Konstitucijoje yra *expressis verbis* nustatytas teisinės valstybės siekis – gali ir turi būti keliami kuo didžiausi profesinės

kvalifikacijos, taip pat ir teisinio išsilavinimo reikalavimai (net jeigu tokie didžiausi profesinės kvalifikacijos reikalavimai nėra keliami kitiems teisininko profesijos atstovams); jeigu tokie aukščiausi profesinės kvalifikacijos, teisinio išsilavinimo reikalavimai pretendentams į teisėjus nebūtų keliami, būtų sudarytos prielaidos teismų darbui tapti mažiau efektyviam ir suprastėti jo kokybei, pažeisti asmens teises, laisves, teisėtus interesus, įvairias Konstitucijoje nustatytas, jos ginamas ir saugomas vertybes; apskritai būtų sudarytos prielaidos tam, kad teismų, kurių teisėjais buvo paskirti asmenys, neturintys būtinos profesinės kvalifikacijos, vien formaliai vykdomas teisingumas nebūtų toks teisingumas, kurį nustato, saugo ir gina Konstitucija.

9. Teismų įstatymas taip pat reglamentuoja kitus su teisėjų teisiniu statusu susijusius santykius: teisėjų įgaliojimus, teises ir pareigas, nepriklausomumo garantijas, skyrimo tvarką, atsakomybę, atleidimo ir pašalinimo iš pareigų pagrindus ir tvarką, socialines garantijas ir kt. Teisėjų procesinės teisės ir pareigos yra detalizuojamos teismo procesą reglamentuojančiuose įstatymuose – Civilinio proceso kodekse, Baudžiamojo proceso kodekse, Administracinių bylų teisenos įstatyme, Administracinių nusižengimų kodekse.

10. Lietuvos Respublikos teisės aktuose šiuo metu nėra nustatyta galimybė visuomenės atstovams tiesiogiai dalyvauti vykdant teisingumą, t. y. vieniems ar kartu su profesionaliais teisėjais nagrinėti civilines, baudžiamąsias ar administracines bylas.

IV SKYRIUS

UŽSIENIO VALSTYBIŲ TEISĖKŪROS APŽVALGA

PIRMASIS SKIRSNIS

VISUOMENĖS DALYVAVIMO VYKDANT TEISINGUMĄ MODELIAI

11. Kaip nurodoma Monografijoje, visuomenės atstovas, dalyvaujantis vykdant teisingumą, gali būti apibūdinamas išskiriant kelis esminius kriterijus:

11.1. ši veikla visuomenės atstovui nėra nuolatinė, t. y. vykdant teisingumą jis dalyvauja tam tikrą iš anksto apibrėžtą laikotarpį;

11.2. dalyvavimas teismo veikloje jam nėra pragyvenimo šaltinis, t. y. atlygis gali būti iš viso nemokamas, gali būti kompensuojamas tik išlaidos arba gali būti mokamas tam tikras atlygis, tačiau, siejant su nenuolatiniu veiklos pobūdžiu, tai yra laikinos, vienkartinio pobūdžio pajamos;

11.3. nereikalaujama, kad visuomenės atstovas turėtų teisinį išsilavinimą, taigi atrenkant tokius atstovus, kurie iš esmės atlieka tam tikras teismo funkcijas, teisininko kvalifikacija nėra atrankos kriterijus.

12. Daugelis Europos valstybių į savo teisės sistemas yra įtraukusios vienokį ar kitokį visuomenės atstovų dalyvavimą teismams vykdant teisingumą. Konkretaus visuomenės atstovų dalyvavimo modelio pasirinkimas ir struktūra priklauso nuo daugelio veiksnių, todėl visuomenės dalyvavimo teismų veikloje sistemos yra įvairios ir kiekvienoje valstybėje turi tam tikrų ypatumų. Galima apibendrintai išskirti tris pagrindinius visuomenės dalyvavimo vykdant teisingumą modelius – prisiekusiųjų teismą, tarėjų institutą ir taikos teisėjus.

12.1. Prisiekusiųjų teismas gali būti laikomas viena iš seniausių visuomenės dalyvavimo teismų veikloje vykdant teisingumą formų, labiausiai susijusia su ne profesionalų (ne teisininkų) dalyvavimu baudžiamajame procese. Prisiekusieji – tai pagal įstatymu nustatytą procedūrą atrinktų asmenų grupė, kuriai suteikiama galia spręsti konkrečius klausimus ir priimti sprendimų jų kompetencijai priskirtu klausimu tam tikroje byloje. Prisiekusiųjų teismas veikia bendrosios teisės sistemos šalyse – kilęs iš Didžiosios Britanijos ir iš jos kartu su bendrosios teisės sistemos pagrindais perimtas buvusių kolonijų ir kitų valstybių: Jungtinių Amerikos Valstijų, Australijos, Kanados, Naujosios Zelandijos, Airijos. Šio instituto atmainos taip pat veikia ir bendrosios teisės sistemai nepriskiriamose valstybėse – Prancūzijos Respublikoje, Austrijos Respublikoje, Belgijos Karalystėje, Danijos Karalystėje, Graikijos Respublikoje, Norvegijos Karalystėje, Italijos Respublikoje, Vokietijos Federacinėje Respublikoje, kai kuriuose Šveicarijos Konfederacijos kantonuose ir kt. Istoriskai susiformavo ir veikia dviejų pagrindinių rūšių prisiekusiųjų teismai:

12.1.1. didžioji (kaltinimo) žiuri – prisiekusiųjų kolegija, sprendžianti dėl bylos atidavimo teismui. Ši prisiekusiųjų kolegija sprendžia, ar asmeniui turėtų būti pateikiami kaltinimai, t. y. ar yra pagrindas pradėti asmeniui baudžiamąją bylą – ar pateikta pakankamų įrodymų, kurie leistų manyti, kad yra pagrindas kelti baudžiamąją bylą ir palaikyti kaltinimą. Šios rūšies prisiekusiųjų teismas Anglijoje veikė nuo 1215 m., tačiau 1933 m. jo buvo atsisakyta. Kaltinimo žiuri tebeegzistuoja Jungtinėse Amerikos Valstijose – pagal bendrą taisyklę jokia byla negali būti nagrinėjama teisme, neperėjusi tam tikro išankstinio patikrinimo stadijos;

12.1.2. prisiekusiųjų teismas (mažoji žiuri) – prisiekusiųjų kolegija, dalyvaujanti nagrinėjant bylą iš esmės ir sprendžianti tam tikrus fakto klausimus, dažniausiai – kaltės klausimą. Prisiekusiųjų uždavinys – bylos nagrinėjimo teisme pabaigoje nuspręsti, ar kaltinamasis yra kaltas. Bendrosios teisės sistemos valstybėse nagrinėjant bylą prisiekusieji dalyvauja kartu su profesionaliu teisėju, tačiau jie atlieka nepriklausomą funkciją nustatant faktus, t. y. profesionalaus teisėjo ir prisiekusiųjų kolegijos funkcijos yra griežtai atskirtos.

12.2. Tarėjų institutas, kaip visuomenės dalyvavimo vykdant teisingumą forma, atsirado iš prisiekusiųjų teismo siekiant išspręsti dėl pastarojo modelio naudojimo kilusias problemas, kartu neatsisakant visuomenės atstovų įtraukimo į teisingumo vykdymą. Tarėjas – tai

visuomenės atstovas, neprivalantis turėti teisinio išsilavinimo ar teisinio darbo patirties, mišrioje kolegijoje kartu su profesionaliu teisėju sprendžiantis ne tik fakto, bet ir teisės taikymo klausimus. Mišrios – tarėjų ir profesionalių teisėjų – bylas nagrinėjančios kolegijos yra labai populiarios žemyninėje Europoje. Tarėjų institutas veikia Vokietijos Federacinėje Respublikoje, Prancūzijos Respublikoje, Švedijos Karalystėje, Austrijos Respublikoje, Belgijos Karalystėje, Danijos Karalystėje, Ispanijos Karalystėje, Lenkijos Respublikoje, Rusijos Federacijoje, Rumunijoje, Bulgarijos Respublikoje ir kitur. Mišrios kolegijos egzistuoja ne tik Europoje, bet ir, pavyzdžiui, Kinijos Liaudies Respublikoje, Japonijoje. Taigi, nors tarėjų institutas nėra būdingas bendrosios teisės sistemos valstybėms, tačiau žemyninėje Europoje buvo išstobulintas ir įgijo daugybę variacijų. Visuomenės atstovų dalyvavimo vykdant teisingumą sistemos, nors ir labai skirtingos, vertinant pagal tikslą, kurio siekiant visuomenės atstovai – tarėjai – įtraukiami į bylą nagrinėjančias kolegijas, gali būti trijų formų:

12.2.1. „paprasti“ piliečiai įtraukiami į bylas nagrinėjančias teismo kolegijas. Kartais literatūroje jie įvardijami kaip bendruomenės teisėjai, tai yra didžiausia neprofesionalių teisėjų grupė, dažniausiai dirbanti baudžiamosiose bylose. Šia tarėjų įtraukimo dalyvauti vykdant teisingumą forma iš esmės siekiama tokių pačių tikslų kaip ir įtraukiant prisiekusiuosius – demokratijos plėtros, visuomenės atstovavimo tiesiogiai vykdant teisingumą ir kt.;

12.2.2. tarėjai, kaip tam tikrų visuomenės grupių ar organizacijų atstovai, įtraukiami korporaciniu pagrindu į toms, paprastai itin gausioms, visuomenės grupėms ar jų nariams aktualių bylų nagrinėjimą. Tai asmenys, kurie nėra profesionalūs teisininkai, tačiau taip pat nėra atsitiktiniai visos visuomenės atstovai, o priklauso tam tikroms organizacijoms (pavyzdžiui, darbuotojų ir darbdavių atstovai);

12.2.3. specializuoti tarėjai – asmenys, kurie yra ne profesionalūs teisėjai, bet tam tikrų sričių ekspertai ir skiriami į teismo kolegiją tais atvejais, kai tos kategorijos byloms tinkamai išnagrinėti būtinos specialiosios žinios, kurių profesionalus teisėjas – teisininkas – paprastai neturi (pavyzdžiui, ekonomikos, medicinos, finansų, statybos srityse ar pan.).

12.3. Taikos teisėjai – asmenys, kuriems nekeliamas teisinio išsilavinimo reikalavimas, tačiau kurie sprendimus bylose priima savarankiškai, nedalyvaujant ir nepadedant profesionaliems teisėjams. Palyginti su kitomis visuomenės dalyvavimo vykdant teisingumą formomis, galima pasakyti, kad vien iš ne teisininkų sudarytos teismo įstaigos retos ir dažniausiai taikos teisėjams teisingos tik sąlygiškai mažareikšmės bylos, kurias šie nagrinėja pirmąja instancija. Paprastai taikos teisėjų institutas yra skirtas ne tik visuomenės dalyvavimui vykdant teisingumą užtikrinti, bet yra arba tradiciškai susidariusi praktika, arba juo siekiama kitokių tikslų, pavyzdžiui, sumažinti profesionalių teisėjų darbo krūvį, išspręsti teisėjų trūkumo problemą ar pan. Vienas iš tradicinių šio instituto pavyzdžių – Anglijos magistratų teismai.

Didžiausią magistratų teismų nagrinėjamų bylų dalį sudaro bylos dėl kelių eismo taisyklių pažeidimų ir baudžiamųjų nusižengimų. Be baudžiamųjų bylų, taikos teisėjai nagrinėja ir nesudėtingus civilinius ginčus, kai kuriuos šeimos, pavyzdžiui, vaikų išlaikymo, ir nepilnamečių klausimus.

ANTRASIS SKIRSNIS TARĖJŲ INSTITUTO BRUOŽAI

13. Detaliau analizuojant tarėjų instituto plėtrą Europoje, pastebėtina, kad didžiausią įtaką tam padarė Jungtinės Karalystės, Prancūzijos Respublikos ir Vokietijos Federacinės Respublikos teisinė tradicija, kur tarėjų ir prisiekusiųjų institutai yra sena, viduramžius siekianti, teisinė tradicija.

14. Tarėjų sprendimų bylų kategorijos priklauso nuo konkrečios valstybės ir gali apimti ne tik baudžiamąsias, tačiau ir darbo, komercines, šeimos ar kitokio pobūdžio bylas. Tarėjų dalyvavimas aukštesnių pakopų teismuose (išskyrus kai kurias išimtis, pavyzdžiui, apeliacinę instanciją Skandinavijos valstybėse) yra ribojamas, o kasacinės instancijos teismuose – itin retas.

15. Tarėjų vaidmuo bendrosios kompetencijos ir specializuotuose teismuose skiriasi. Bendrosios kompetencijos teismuose tarėjai atstovauja visuomenei ir dažniausiai neturi specialių teisinių žinių (tiesa, kai kuriose valstybėse teisininkams nedraudžiama būti tarėjais). Taip tarėjai atstovauja visuomenei ir teisingumo vykdymui suteikia „žmogiškąjį veidą“. Specializuotuose teismuose tarėjai įprastai yra savo srities ekspertai, turintys specialių žinių tam tikroje srityje (darbo santykių, prekybos ir kt.).

16. Dažniausiai Europoje paplitęs yra vokiškas tarėjų modelis, kurio esmė yra ta, kad bylas nagrinėja mišrios teisėjų ir tarėjų kolegijos ir jie turi vienodą balso teisę priimant sprendimus. Klasikinę kolegiją šiuo atveju sudaro vienas profesionalus teisėjas ir du tarėjai, taigi įmanoma situacija, kai tarėjai savo balsų persvara priima sprendimą, priešingą profesionalaus teisėjo nuomonei. Tiesa, praktiškai tai pasitaiko labai retai.

17. Bendrosios kompetencijos teismų tarėjų atrankoje vienaip ar kitaip dalyvauja vietos bendruomenės ir (ar) vietos savivaldos institucijos. Skandinavijos valstybėse parenkant tarėjus didelės įtakos turi politinės partijos, todėl tarėjai neretai yra kritikuojami kaip politiškai angažuoti. Specializuotų teismų tarėjų ekspertų atrankoje įprastai dalyvauja socialiniai partneriai ir kolegijos sudaromos pagal trišalį (Skandinavijoje) arba dvišalį (Prancūzijos Respublikoje) principą.

18. Kandidatams į tarėjų pareigas taikomi reikalavimai daugelyje nagrinėtų valstybių skiriasi nedaug ir paprastai yra dėl amžiaus (mažiausio amžiaus riba dažniausiai yra 25–30 m., o

didžiausio – 65–70 m.), valstybinės kalbos mokėjimo, sėslumo cenzo ir draudimo dirbti teisėsaugos institucijose. Pilietybė kai kuriose valstybėse (pavyzdžiui, Norvegijos Karalystėje) nėra būtinas reikalavimas.

19. Paprastai tarėjai turi tokias pat teises ir pareigas kaip ir profesionalūs teisėjai, tačiau tarėjai ne visada gali susipažinti su bylos medžiaga iki proceso, taip pat nedalyvauja priimant kai kuriuos procesinius sprendimus ar sprendžiant bylas rašytinio proceso tvarka. Darbo užmokestis tarėjams dažniausiai nemokamas, tačiau jie turi teisę į kompensacijas už sugaištą laiką.

20. Tarėjų institutas sulaukia kritikos tiek iš mokslininkų, tiek iš profesionalių teisėjų. Paprastai kritikuojamas tarėjų pasyvumas, emociingumas, teisinių žinių stoka, padidėjusios laiko sąnaudos sprendžiant bylas ar tarėjų skyrimas politiniu pagrindu. Kita vertus, išskiriami ir teigiami tarėjų dalyvavimo aspektai, tokie kaip pasitikėjimo teisingumo sistema didinimas, visuomenės teisinis švietimas ir platesnės perspektyvos nagrinėjamai bylai suteikimas. Kartu pastebima ir tai, kad tarėjų teisinė kompetencija laikui bėgant didėja. Esamas problemas siūloma spręsti tobulinant sistemą (pavyzdžiui, keičiant atrankos būdą, organizuojant mokymus ir kt.), tačiau pastebimos ir tendencijos riboti tarėjų dalyvavimą teisme nagrinėjant bylas. Pavyzdžiui, Suomijos Respublikoje tarėjų skaičius buvo sumažintas dėl ekonominių motyvų, o Latvijos Respublikoje šio instituto iš viso atsisakyta.

V SKYRIUS

TARPTAUTINĖS TEISĖS, EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS PRINCIPŲ APŽVALGA

21. Tarėjų institutas tarptautinės ar Europos Sąjungos teisės aktuose nereglamentuojamas. Vis dėlto šiuo aspektu pastebėtina tai, kad tiek tarptautiniu, tiek Europos Sąjungos lygiu yra nustatyti pagrindiniai teismų veiklos principai (pavyzdžiui, teisė į teisingą teismą, teismo nepriklausomumas ir nešališkumas), kurių, įdiegus tarėjų institutą teismuose, turės laikytis ne tik profesionalūs teisėjai, bet ir tarėjai. Atskirai minėtinos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Konvencija) ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, taip pat šių teisės aktų nuostatas interpretuojančių Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo išaiškinimai, į kuriuos turi atsižvelgti teismai, vykdydami teisingumą.

Be to, pažymėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas ne viename sprendime (pavyzdžiui, byloje *Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*) yra nurodęs, kad neprofesionalų dalyvavimas priimant teismo sprendimus savaime neprieštaruja Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje numatytai teisei į teisingą teismą.

VI SKYRIUS

PAGRINDINĖS TARĖJŲ INSTITUTO TEISMUOSE NUOSTATOS

22. Tarėjų instituto teismuose teisinis pagrindas turėtų būti numatytas Konstitucijoje, t. y. turėtų būti pakeistas IX skirsnis „Teismas“ ir nustatyta, kad teisingumą vykdo teisėjai ir kartu su teisėjais – tarėjais. Konstitucijoje tikslinga nustatyti, kad atrinktas asmuo privalo atlikti tarėjo pareigas ir kad tarėjų teisinį statusą detaliau reglamentuoja įstatymai. Be to, turėtų būti pakeistas Konstitucijos 48 straipsnis – nustatyta išimtis, kad tarėjo funkcijų vykdymas, kaip pilietinės pareigos atlikimas, nelaikomas priverčiamuoju darbu. Tarėjų teisinį statusą nustatančiame Teismų įstatymo naujame skyriuje ir teismo procesą reglamentuojančiuose įstatymuose siūloma aptarti tarėjų veiklos klausimus.

23. Reikalavimai tarėjams. Siūloma nustatyti šiuos pagrindinius reikalavimus, taikomus asmeniui, kuris galėtų būti skiriamas tarėju: būti Lietuvos Respublikos piliečiu; būti ne jaunesniam kaip 25 metų ir ne vyresniam kaip 65 metų (65 metų riba nebūtų taikoma savanoriško kandidatavimo atveju); būti veiksniams visose srityse; būti įgijusiam ne žemesnį kaip aukštąjį išsilavinimą; nepriklausyti Teismų įstatymo 52 straipsnio 1, 2 ir 3 punktuose nurodytoms asmenų grupėms; mokėti lietuvių kalbą; būti deklaravusiam gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje; nebūti valstybės politiku, valstybės pareigūnu, statutiniu valstybės tarnautoju, teisėju, prokuroru, advokatu (advokato padėjėju), notaru (asesoriumi), antstoliu (antstolio padėjėju), teismo, prokuratūros ar ikiteisminio tyrimo įstaigos, Nacionalinės teismų administracijos valstybės tarnautoju ar darbuotoju, dirbančiu pagal darbo sutartį, kariu. Be to, tarėjais nebūtų skiriami asmenys, kurie dėl sveikatos būklės ar kitų svarbių priežasčių negali atlikti tarėjo pareigų. Ar asmuo atitinka tarėjui keliamus kai kuriuos formaliuosius reikalavimus (pavyzdžiui, amžius, pilietybė), būtų tikrinama naudojantis Gyventojų registro (ar kitų valstybės registrų arba informacinių sistemų) duomenimis. Atitiktį kitiems šiame punkte nurodytiems reikalavimams asmuo patvirtintų pateikdamas nustatytos formos deklaraciją. Prireikus asmens atitiktį šiems reikalavimams patikrintų tarėjų sąrašą administruojanti institucija. Šiai institucijai suteiktina teisė gauti iš valstybės ir savivaldybių institucijų, registrų, kitų subjektų informaciją, reikalingą patikrinimui atlikti. Už žinomai neteisingų duomenų deklaracijoje pateikimą ar reikalingų duomenų nepateikimą galėtų būti traukiama administracinė atsakomybė.

24. Tarėjų atrankos tvarka ir sąrašo sudarymas. Siūloma nustatyti, kad tarėjų sąrašą administruoja Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Asmenys, atitinkantys tarėjams keliamus reikalavimus, į šį sąrašą galėtų būti įrašomi savanoriškais pagrindais. Siekiant įtraukti pakankamai visuomenės atstovų ir užtikrinti tarėjų instituto teismuose veiksmingumą, į tarėjų sąrašą taip pat būtų įrašomi asmenys, atrinkti atsitiktinės atrankos būdu, vadovaujantis

Gyventojų registro duomenimis. Siūloma nustatyti, kad tarėjų sąrašas sudaromas penkerių metų laikotarpiui (savanoriško kandidatavimo atveju šis ribojimas nebūtų taikomas). Asmuo, įrašytas į tarėjų sąrašą savanoriškais pagrindais ar atsitiktinės atrankos būdu, privalėtų atlikti tarėjo pareigas. Atsisakęs atlikti tarėjo pareigas asmuo galėtų būti traukiamas administracinės atsakomybės.

24. 1. Siekiant, kad kuo daugiau visuomenės atstovų savanoriškais pagrindais būtų įrašyti į tarėjų sąrašą, būtų pasitelktos visuomenės informavimo ir teisinio švietimo priemonės.

24.2. Darbo byloms nagrinėti galėtų būti nustatyta speciali tarėjų atrankos tvarka, t. y. į tarėjų sąrašą būtų įtraukiami asmenys, kuriuos pasiūlytų darbuotojams ir darbdaviams atstovaujančios organizacijos.

24.3. Tarėjams būtų organizuojami įvadiniai tarėjų mokymai.

24.4. Dalyvauti konkrečiose bylose į sąrašą įtraukti tarėjai būtų skiriami atsitiktinės atrankos būdu, naudojantis Lietuvos teismų informacinę sistemą (toliau – LITEKO). Siūloma nustatyti, kad per vienus metus tas pats asmuo gali būti skiriamas dalyvauti nagrinėjant ne daugiau kaip vieną ar dvi bylas (atsižvelgiant į darbo krūvį, kuris jam teko nagrinėjant bylas). Prioriteto tvarka dalyvauti nagrinėjant bylas būtų skiriami asmenys, įrašyti į tarėjų sąrašą savanoriškais pagrindais. Be to, skiriant tarėją dalyvauti konkrečioje byloje, paprastai būtų atsižvelgiama į tai, kad tarėjo deklaruota gyvenamoji vieta nebūtų pernelyg nutolusi nuo bylos nagrinėjimo vietos.

25. Bylos, kurias nagrinėjant dalyvautų tarėjai:

25.1. Tarėjai būtų skiriami dalyvauti nagrinėjant šių kategorijų bylas:

25.1.1. bylas dėl labai sunkių nusikaltimų. Šiais nusikaltimais šiurkščiausiu būdu kėsiamasi į asmens ir visuomenės vertybes – žmogaus gyvybę, sveikatą, seksualinio apsisprendimo laisvę ir pan. Šios bylos dažnai sulaukia ypatingo atgarsio ir didelio visuomenės dėmesio. Visuomenės atstovų įtraukimas į šių bylų nagrinėjimą sudarytų sąlygas labiau atsižvelgti į visuomenėje vyraujančią teisingumo, etinių, moralinių vertybių sampratą;

25.1.2. bylas dėl korupcinio pobūdžio nusikaltimų: kyšininkavimo bylas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – Baudžiamasis kodeksas) 225 straipsnio 1, 2, 3 dalys), prekybos poveikiu bylas (Baudžiamojo kodekso 226 straipsnio 1, 2, 3, 4 dalys), papirkimo bylas (Baudžiamojo kodekso 227 straipsnio 1, 2, 3 dalys), piktnaudžiavimo bylas (Baudžiamojo kodekso 228 straipsnis). Tai yra vienos iš bylų, kurias nagrinėjant, atsižvelgiant į kitų valstybių patirtį, dalyvauja visuomenės atstovai. Korupcinio pobūdžio nusikaltimai yra susiję su valstybės pareigūnų piktnaudžiavimu einamomis pareigomis, taigi šios bylos taip pat sulaukia ypatingo atgarsio. Visuomenės atstovų įtraukimas į šių bylų nagrinėjimą turėtų prisidėti

prie visuomenės antikorupcinio švietimo, taip pat pasitikėjimo valstybe ir jos institucijomis didinimo;

25.1.3. darbo bylas. Šios bylos taip pat priskirtinos klasikiniams atvejams, kuriais, remiantis kitų valstybių patirtimi, kartu su teisėjais bylas nagrinėja tarėjai. Pagal Lietuvos Respublikos darbo kodeksą (toliau – Darbo kodeksas) individualūs darbo ginčai pirmiausia nagrinėjami ikiteismine tvarka darbo ginčų komisijose. Į šias komisijas įeina Valstybinės darbo inspekcijos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos valstybės tarnautojas, profesinių sąjungų ir darbdavių organizacijų atstovai. Tikimasi, kad darbuotojams ir darbdaviams atstovaujančių organizacijų atstovų įtraukimas į darbo bylų nagrinėjimą teismuose leistų efektyviau nagrinėti šias bylas, o šalys labiau pasitikėtų teismo sprendimu;

25.1.4. bylas dėl žalos atlyginimo pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – Civilinis kodeksas) 6.272 straipsnį. Šiose bylose reiškiami ieškiniai valstybei, todėl visuomenės atstovų įtraukimas į šių bylų nagrinėjimą leistų visuomenei labiau pasitikėti nagrinėjimo teisme rezultatais, ypač tais atvejais, kai, pavyzdžiui, teismai nagrinėja bylas dėl teisėjų ar teismų neteisėtų veiksmų;

25.1.5. civilines ir administracines bylas, kuriose pareikštas ieškinys ar pareiškimas dėl viešojo intereso gynimo. Kai teisme ginamas viešasis interesas, bylos nagrinėjimo teisme dalykas būna susijęs su didelės visuomenės dalies, tam tikros socialinės grupės ar socialiai pažeidžiamų asmenų interesais. Šiose bylose išryškėja didelis visuomenės susidomėjimas ir suinteresuotumas, kad byla būtų išnagrinėta teisingai. Tarėjų dalyvavimas leistų įsiklausyti į visuomenės lūkesčius ir efektyviau įgyvendinti visuomenės interesą dėl teisingo bylos išnagrinėjimo;

25.1.6. bylas dėl tarnybinių ginčų. Tarnybiniai ginčai pagal savo prigimtį yra panašūs į darbo ginčus, todėl ir nagrinėjant šias administracines bylas tikslinga numatyti visuomenės atstovų dalyvavimą.

25.2. Tarėjai būtų skiriami dalyvauti nagrinėjant šios koncepcijos 25.1 papunktyje nurodytų kategorijų bylas tik tais atvejais, kai to pageidautų bent viena proceso šalis, prokuroras, kaltinamasis, nukentėjęsysis ar jų gynėjai ir (ar) atstovai. Toks pageidavimas teismui turėtų būti pareikštas proceso pradžioje. Tačiau dalyvauti nagrinėjant bylas dėl korupcinio pobūdžio nusikaltimų ir darbo bylas tarėjai būtų skiriami visais atvejais.

25.3. Tarėjai nebūtų skiriami dalyvauti nagrinėjant šios koncepcijos 25.1 papunktyje nurodytų kategorijų bylas, kuriose faktiniai duomenys, sudarantys valstybės paslaptį, būtų naudojami kaip įrodymai, išskyrus atvejus, kai jie išslaptinti įstatymų nustatyta tvarka.

26. Tarėjų dalyvavimas teisme nagrinėjant bylas, tarėjų teisės ir pareigos:

26.1. Siūloma nustatyti, kad tarėjai dalyvautų tik pirmosios instancijos teismuose nagrinėjant bylas žodinio proceso tvarka. Apeliacinės instancijos teismo užduotis – patikrinti pirmosios instancijos teismo sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą, taip pat ištaisyti pirmosios instancijos teismo padarytas klaidas. Kadangi tokia funkcija priskirtina profesionaliems teisininkams, tarėjai nebūtų skiriami apeliaciniam procesui. Dalyvauti kasaciniame teisme nagrinėjamose bylose tarėjai taip pat nebūtų skiriami, atsižvelgiant į šio teismo išskirtines funkcijas teismų sistemoje (teisės aiškinimas, vienodos teismų praktikos formavimas ir kt.).

26.2. Tarėjų procesinės teisės ir pareigos būtų iš esmės prilygintos teisėjo procesinėms teisėms ir pareigoms. Tarėjai kartu su teisėjais nagrinėtų civilines, baudžiamąsias ir administracines bylas ir priimtų šiose bylose teismo sprendimus. Jei byla būtų paskirta nagrinėti vienam teisėjui, dalyvauti kartu nagrinėjant šią bylą būtų skiriami du tarėjai. Jei byla būtų paskirta nagrinėti trimis teisėjams, dalyvauti kartu nagrinėjant šią bylą būtų skiriami keturi tarėjai.

26.3. Siūloma nustatyti, kad teismo sprendimai priimami teisėjams ir tarėjams kartu tariantis ir taikant balsų daugumos principą.

27. Tarėjų veiklos garantijos:

27.1. Siūloma nustatyti draudimą daryti tarėjams neteisėtą poveikį, kuris būtų iš esmės analogiškos apimties kaip ir draudimas daryti neteisėtą poveikį teisėjams. Asmenys, kurie savo veiksmais ar neveikimu trukdytų teismui (teisėjams ir tarėjams) vykdyti teisingumą, neteisėtai darytų poveikį bylos eigai ar baigčiai, atsakytų įstatymų nustatyta tvarka.

27.2. Tarėjai turėtų teisę gauti vykimo į teismą ir atgal į savo gyvenamąją vietą, taip pat gyvenamosios patalpos nuomos išlaidų atlyginimą, kai vyktų iš kitos vietovės, kurioje yra deklaravę savo gyvenamąją vietą. Be to, atsižvelgiant į tai, kad tarėjo procesinės teisės ir pareigos būtų iš esmės tolygios teisėjo procesinėms teisėms ir pareigoms, tarėjams būtų mokama apylinkės teismo teisėjo pareiginės algos dydžio kompensacija pagal faktiškai bylai nagrinėti ar pasitarimuose, skirtuose teismo sprendimui priimti, sugaištą laiką, taip pat nustatyta tvarka būtų kompensuojama už laiką, sugaištą susipažįstant su bylos medžiaga.

27.3. Asmenims būtų garantuojama darbo vieta (einamos pareigos) tuo laiku, kai jie atlieka tarėjo pareigas, tačiau darbdaviai už šį laiką neprivalėtų mokėti darbo užmokesčio. Laikas, kuriuo darbuotojas ar valstybės tarnautojas atliktų tarėjo pareigas, būtų įskaitomas į darbo stažą, darbo stažą kasmetinėms atostogoms gauti, tarnybos Lietuvos valstybei stažą. Be to, tarėjo pareigų atlikimo laikotarpiu būtų išlaikomos asmeniui priklausančios socialinės garantijos (pavyzdžiui, socialinis draudimas).

27.4. Siekiant užtikrinti tinkamas tarėjų darbo sąlygas teismuose, kils poreikis pagerinti teismų infrastruktūrą: įrengti tarėjų darbo vietas, suteikti jiems elektroninius parašus ir pan.

28. Tarėjų atsakomybė. Žalą, atsiradusią dėl tarėjų neteisėtų veiksmų, atlygintų valstybės Civilinio kodekso 6.272 straipsnyje nustatyta tvarka. Tarėjų baudžiamoji atsakomybė būtų tokia pat kaip valstybės tarnautojų, vadovaujantis Baudžiamojo kodekso 230 straipsnio 1 dalyje pateikta valstybės tarnautojo apibrėžtimi.

29. Tarėjų pareigų pabaiga, tarėjų išbraukimas iš tarėjų sąrašo:

29.1. Siūloma nustatyti, kad tarėjai išbraukiami iš tarėjų sąrašo, kai nebeatitinka jiems keliamų reikalavimų. Sprendimą išbraukti asmenį iš tarėjų sąrašo priimtų ši sąrašą administruojanti institucija.

29.2. Teismo pirmininko, teismo pirmininko pavaduotojo ar skyriaus pirmininko sprendimu tarėjas galėtų būti atleistas nuo pareigos dalyvauti nagrinėjant konkrečią bylą, jei dėl sveikatos būklės ar kitų svarbių priežasčių negalėtų atlikti tarėjo pareigų. Be to, būtų nustatyta, kad dalyvauti konkrečioje byloje paskirtas tarėjas gali nusišalinti ar būti nušalintas iš esmės analogiškais pagrindais kaip ir bylą nagrinėjantis teisėjas.

29.3. Jei bylą nagrinėjantis tarėjas akivaizdžiai netinkamai atliktų savo pareigas, neužtikrintų, kad būtų laikomasi bylos nagrinėjimo tvarkos, ar bylos nagrinėjimo metu darytų kitų teisės pažeidimų, bylą nagrinėjantis teisėjas (ar teisėjai) galėtų kreiptis į teismo pirmininką, teismo pirmininko pavaduotoją, skyriaus pirmininką ar jų paskirtą teisėją dėl bylą nagrinėjančio teismo sudėties pakeitimo. Šiuo atveju tarėjas taip pat būtų išbraukiamas iš tarėjų sąrašo ir galėtų būti traukiamas administracinės atsakomybės.

29.4. Nagrinėjant sudėtingas bylas, galėtų būti skiriamas atsarginis tarėjas, kuris prireikus pakeistų tarėją, nebegalintį toliau dalyvauti nagrinėjant bylą. Tarėjo pakeitimo atveju būtų taikomos tos pačios procesinės taisyklės kaip ir teisėjo pakeitimo atveju.

29.5. Tarėjo pareigos galėtų pasibaigti ir tarėjas būtų išbraukiamas iš tarėjų sąrašo ir kitais šios koncepcijos įgyvendinamuosiuose teisės aktuose numatytais atvejais.

VII SKYRIUS

GALIMOS NUMATOMO TEISINIO REGULIAVIMO PASEKMĖS

30. Remiantis Monografijoje pateikiamais atlikto mokslinio tyrimo rezultatais ir atsižvelgiant į šios koncepcijos VI skyriuje siūlomas teisinio reguliavimo nuostatas, išskirtinos tiek teigiamos, tiek neigiamos tarėjų instituto teismuose įdiegimo galimos pasekmės.

30.1. Teigiamos pasekmės:

30.1.1. Visuomenės švietimas. Visuomenės švietimo nauda grindžiama dviem pagrindiniais aspektais: tiesioginiu ir netiesioginiu (per tiesioginę patirtį turinčių asmenų liudijimus) visuomenės supažindinimu su teismo institucija ir jos darbu, bendrųjų teisinių žinių

sklaida, taip pat paklusimo įstatymui ir teisės dvasiai formavimu. Šios naudos gavėjai būtų teismų sistema ir visuomenė. Yra tyrimų, rodančių, kad piliečių įtraukimas į teismo darbą ir ten įgytos žinios, patirtis gerina teismų sistemos vertinimą. Nustatyta, kad, turėdami tokių žinių, piliečiai ne tik turi didesnę potencialą tinkamai naudotis teisinės sistemos teikiamomis galimybėmis, labiau paklūsta galiojančiai teisei, bet ir geba labiau daryti įtaką politiniams sprendimams kaip rinkėjai ar politinių organizacijų nariai.

30.1.2. Požiūrių įvairovė. Siekiant suprasti teisiamo asmens elgesio motyvus ir galimą tam tikros baudmės poveikį jam, taip pat civilinio ginčo šalių tikruosius poreikius ir motyvus, reikia išmanyti būtent tos socialinės grupės ir terpės, kurioje jis gyvena, dirba bei siekia sėkmės ir pripažinimo, ypatumus. Iš visuomenės (bendruomenės) pritraukti įvairiausioms socialinėms grupėms atstovaujantys asmenys į teismo vertinimą atneša požiūrių įvairovę, o per tai – ir įvairiapusiškiau įvertintus, teisingesnius sprendimus.

30.1.3. „Gyvosios“ ir formaliosios teisės suartinimas. Visuomenės atstovai į teismo procesą perkelia bendruomenėje vyraujančią supratimą (socialines normas), „gyvąją“ teisę. Taip užtikrinama sprendimo ir bendro teisingumo pajautimo pusiausvyra (taigi byloje dalyvaujantys asmenys – teisiai, nukentėjusieji, ieškovai, atsakovai ir kiti – ir jų artimieji turi žymiai mažiau galimybių jaustis patyrę neteisingumą), sprendimo vykdymas palengvėja, o visuomenės pasitikėjimas teismu ir teisine sistema padidėja (nes priimamas plačiai visuomenei suprantamas ir jos palaikomas sprendimas). Taip mažinamos galimybės, kad bus vykdomas tik formalus teisingumas.

30.1.4. Didesnė demokratija. Tarėjų institutas – būdas piliečiams įgyvendinti demokratinę teisę tiesiogiai dalyvauti valdant savo šalį. Lietuvos Respublikoje įgyvendinant kitų valdžios šakų funkcijas Lietuvos Respublikos piliečiai dalyvauti gali, o teismo darbe – ne. Šiuolaikinių socialinių mokslų atstovai piliečių dalyvavimą teismo darbe analizuoja ir per svarstomosios demokratijos prizmę. Šią demokratijos kryptį tyrinėjantys teoretikai tvirtina, kad tokia demokratijos forma duoda daugiau naudos negu kitos valdymo formos, kadangi ji skatina piliečius teikti ir ginti savo nuomonę, taip pat skatina labiau informuotos pilietinės bendruomenės formavimąsi. Be to, svarstymai padeda siekti bendro supratimo ir tolerancijos bei suteikia didesnę tikro piliečių konsensuso tikimybę.

30.1.5. Papildoma apsauga nuo galimo poveikio teismui ir nuo paties teismo piktnaudžiavimo. Tiek viešai teigiama, tiek ir specializuotų tyrimų ataskaitose neretai nurodoma, kad tarėjai padėtų teismams saugotis nuo korupcijos, veiktų kaip tam tikras stabdis, padidintų korupcinės veikos atskleidimo tikimybę, nes korumpuotos institucijos įvaizdis yra vienas iš pagrindinių nepasitikėjimą teismais skatinančių veiksnių. Tarėjai padėtų užtikrinti ir deramą procedūrinį teisingumą. Jau vien tarėjų dalyvavimo faktas verčia profesionalius teisėjus aiškiai

argumentuoti savo sprendimus, o kai yra kitų kolegijos narių klausimų ar prieštaravimų, – dalyvauti platesnėje diskusijoje.

30.1.6. Papildoma teisėjų nepriklausomumo garantija. Tarėjai gali apsaugoti teismą nuo politikų ar kitų trečiųjų asmenų spaudimo. Teismui priimant tiek viešosios nuomonės požiūriu, tiek ir politikams nepriimtinus sprendimus, piliečių dalyvavimas sprendimą priimančioje kolegijoje saugo ne tik profesionalius teisėjus, bet ir teismą kaip instituciją.

30.1.7. Didesnis legitimumas. Tarėjų įtraukimas gali turėti įtakos tiek visos teisinės sistemos (padarant ją artimesnę visuomenės vertybėms), tiek ir teismų sistemos legitimumui. Ši neprofesionalių piliečių įtraukimo įtaka gali būti esminė. Tarėjai, turėdami tam tikrą specifinę patirtį, teismams sudarytų galimybes priimti sprendimus, kurie šalims yra suprantami, o teismui leistų geriau suprasti šalių poziciją ir lūkesčius. Galima teigti, kad socialinių, ekonominių, moralinių ir panašių visuomenės aktualijų neatitinkančią vertybių sistemą propaguojanti institucija nebūtų legitiimi.

30.2. Neigiamos pasekmės:

30.2.1. Didesnės sąnaudos. Kalbant apie didesnes tarėjų dalyvavimo sąnaudas, iš esmės minėtini du aspektai: laikas ir finansiniai ištekliai. Laiko sąnaudų didėjimas yra neišvengiamas. Tai aiškinama platesniu žodiškumo principo taikymu, papildomų klausimų uždavimu, ilgesniu svarstymu, poreikiu paaiškinti tarėjui tam tikrus teisinius klausimus. Be to, didesnes laiko sąnaudas gali lemti tarėjo liga ar kita neatvykimo priežastis (ypač į posėdį, kuris toje byloje jau ne pirmas). Kita vertus, galima tikėtis, kad dauguma šių dalykų gerins sprendimų kokybę (dėl nuomonių įvairovės ir papildomo stimulo profesionaliems teisėjams aiškiai argumentuoti savo sprendimus). Didesnių finansinių išteklių poreikis taip pat akivaizdus (plačiau – šios koncepcijos VIII skyriuje).

30.2.2. Sprendimų argumentavimas subjektyviu teisingumo jausmu, emocijomis, prietarais ir stereotipais. Profesionaliems teisėjams nagrinėjant bylas kartu su tarėjais, gali būti priimami formaliosios teisės požiūriu nepagrįsti sprendimai, kai vadovaujamas subjektyviais kriterijais. Vis dėlto subjektyvus teisingumo jausmas, bent jau sprendžiant fakto ir kaltės klausimus, nėra vien tik subjektyvus: tyrimai rodo, kad paprastai jis atitinka bendrus praktiškai naudojamus teisinius konstruktus. Taigi, nors tam tikri mąstymo skirtumai egzistuoja, galutinis rezultatas būna labai panašus – tarėjai su profesionaliais teisėjais nesutaria tik retais atvejais.

30.2.3. Tarėjų korupcijos ir šališkumo rizika. Galima teigti, kad teisėją nuo korupcinių veikų ir šališkumo, be kita ko, atgraso profesinės karjeros perspektyvos (teisininko profesijos teikiamas galimų veiklos sričių pasirinkimas padarius tam tikrą pažeidimą gali labai susiaurėti), atlyginimo, socialinių garantijų praradimas ir pan. Tarėjai, atlikdami savo pareigas, tokiomis garantijomis nerizikuotų, o vien baudžiamosios teisės priemonėmis užkirsti kelią tam tikriems

pažeidimams gali būti sudėtinga. Manytina, kad šiame papunktyje numatytą riziką būtų galima suvaldyti ribojant tarėjo funkcijų atlikimo trukmę, nustatant skaidrias tarėjų atrankos procedūras ir pan.

30.2.4. Grėsmė jurisprudencijos tęstinumo principui, neprognozuojami sprendimai. Nepaisant to, kad tarėjai dažniausiai sutaria su profesionaliais teisėjais ir sprendimas paprastai priimamas bendru sutarimu, neišvengiamai būtų bylų, dėl kurių pozicijos išsiskirtų. Savaime tai nebūtų didelė problema, tačiau egzistuoja rizika, kad tarėjų balsais teismas gali nukrypti nuo suformuotos praktikos. Tai akivaizdžiai prieštarautų konstituciniam asmenų lygiateisiškumo principui. Šios galimos problemos sprendimas – apeliacinės instancijos ir kasacinis teismas be tarėjų.

30.2.5. Didesnis kvalifikuoto teisinio atstovavimo poreikis. Atsižvelgiant į tai, kad sprendimą kartu su teisėju priimantys tarėjai neturėtų teisinės kvalifikacijos, gali padidėti poreikis patiems proceso dalyviams pasirūpinti kvalifikuotu teisiniu atstovavimu, kad būtų tinkamai apgintos jų teisės proceso metu.

30.2.6. Grėsmė tarėjams dėl atliekamų funkcijų pobūdžio. Neatmestina rizika, kad tarėjai, atlikdami savo pareigas, tam tikrais atvejais gali iš bylos dalyvių sulaukti grasinimų, taip pat gali kilti grėsmė tarėjų turtui, sveikatai ar net gyvybei (pavyzdžiui, nagrinėjant baudžiamąsias bylas dėl labai sunkių nusikaltimų). Vis dėlto manytina, kad šiuo atveju turėtų pakakti bendrųjų teisės aktuose nustatytų teisės pažeidimų prevencijos ir užkardymo priemonių ir nustatyti specialius tarėjų apsaugos mechanizmus, atsižvelgiant į jų atliekamų funkcijų nenuolatinį pobūdį, netikslinga.

31. Galimos papildomos rizikos diegiant tarėjų institutą teismuose:

31.1. Sprendimo argumentavimas. Teismo sprendimą surašo ir argumentuoja profesionalus teisėjas, kuris, be kita ko, pirmininkavo posėdžiams. Būtent profesionalus teisėjas turės surašyti motyvuotą teismo sprendimą ir tais atvejais, kai jis nesutiks su sprendimą lėmusia tarėjų nuomone. Tai gali turėti neigiamos įtakos sprendimo motyvų kokybei.

31.2. Nepasitikėjimas tarėjais. Nors diegiant tarėjų institutą siekiama didinti visuomenės pasitikėjimą teismais, tačiau egzistuoja rizika, kad gali būti nepasitikima ir pačiais tarėjais. Atrenkant tarėjus atsitiktinės atrankos būdu, galimas nepakankamas visuomenės reprezentatyvumas. Tokiu atveju gali būti išsakoma kritika, kad tarėjai atstovauja ne visos visuomenės, o tik tam tikrų socialinių grupių interesams.

31.3. Piliečių nenoras būti tarėjais. Įvertinus užsienio valstybių patirtį, tikėtina, kad galimas ne itin didelis piliečių noras dalyvauti teismo darbe savaime netaps neįveikiama kliūtimi, ypač jei dalyvavimas teismo posėdžiuose nebus labai dažnas ir nesudarys sunkumų tarėjams, taip pat jei bus deramai kompensuojama už sugaištą laiką ir pagal galimybes remiamasi savanoriais.

31.4. Teisėjų dominavimas ir tarėjų pasyvumas. Daugeliu atvejų tarėjai turi tokias pat teises kaip profesionalūs teisėjai. Tačiau vien tai, kad formaliai suteikiamas vienodas statusas, nereiškia, kad jis toks ir bus. Savaime nevertintina neigiamai, jei profesionalūs teisėjai proceso metu yra aktyvesni už tarėjus. Vis dėlto visiškai tarėjų pasyvumas galėtų tarėjus delegituoti visuomenės akyse.

31.5. Konfidencialumo principo nesilaikymas. Proceso dalyvių privatumo klausimas gali būti ypač aktualus nagrinėjant bylas dėl „jautrių“ nusikaltimų (pirmiausia dėl išžaginimo ir kitų lytinių nusikaltimų) ar kitais panašiais atvejais. Neatmestina rizika, kad tarėjai tam tikrais atvejais nesilaikytų konfidencialumo principo ir atskleistų byloje pateiktą informaciją tretiesiems asmenims.

VIII SKYRIUS

FINANSINIS IR EKONOMINIS PAGRISTUMAS

32. Įdiegus tarėjų institutą teismuose, kils papildomų valstybės biudžeto lėšų poreikis. Šios papildomos lėšos bus reikalingos atliekant tarėjų atranką ir administruojant tarėjų sąrašo sudarymą, apmokant tarėjų vykimą į teismą ir atgal į savo gyvenamąją vietą, gyvenamosios patalpos nuomos išlaidas, kai tarėjai vyks iš kitos vietovės, kurioje yra deklaravę savo gyvenamąją vietą, taip pat užtikrinant jų turimas socialines garantijas. Papildomų lėšų reikės apylinkės teismo teisėjo pareiginės algos dydžio kompensacijai tarėjams mokėti pagal faktiškai nagrinėjant bylą ar pasitarimuose, skirtuose teismo sprendimui priimti, sugaištą laiką, taip pat nustatyta tvarka mokamai kompensacijai už laiką, sugaištą susipažįstant su bylos medžiaga. Be to, kils papildomų lėšų poreikis teismų infrastruktūrai gerinti: įrengti tarėjų darbo vietas, suteikti jiems elektroninius parašus ir pan.

33. Realus valstybės biudžeto lėšų poreikis tarėjų institutui teismuose finansuoti priklausys nuo bylų, kuriose tarėjai atliks savo pareigas, skaičiaus, ypač atsižvelgiant į tai, kad tam tikrų kategorijų bylose tarėjai dalyvaus tik tuo atveju, kai to pageidaus bent viena iš proceso šalių. Šis poreikis bus tiksliai nustatytas rengiant šios koncepcijos įgyvendinamuosius teisės aktus.

34. Vadovaujantis Nacionalinės teismų administracijos ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos turimais statistiniais duomenimis, 2014 m. pirmosios instancijos teismuose išnagrinėta apie 5 500 bylų, nurodytų šios koncepcijos 25.1 papunktyje. Apylinkės teismo teisėjo pareiginės algos dydis, neatskaičius mokesčių, yra 1 853,10 euro. Skaičiuojant, kad vidutinis mėnesio darbo dienų skaičius yra 21, vienos darbo dienos kompensacija tarėjui sudarytų 88,24 euro. Preziumuojant, kad vienos bylos nagrinėjimas žodinio proceso tvarka

teismo posėdžių salėje vidutiniškai trunka 7 dienas ir kad visose šios koncepcijos 25.1 papunktyje nurodytose bylose būtų prašoma tarėjų dalyvauti, metinis valstybės biudžeto lėšų poreikis apylinkės teismo teisėjo pareiginės algos dydžio kompensacijai tarėjams mokėti pagal faktiškai nagrinėjant bylą sugaištą laiką sudarytų maždaug 7 000 000 eurų.

35. Valstybės įmonės Registrų centro pateiktais duomenimis, diegiant tarėjų institutą teismuose, taip pat prireiktų apie 750 000 eurų vienkartinį investicijų informacinėms sistemoms tobulinti: 150 000 eurų – Gyventojų registrai, 600 000 eurų – LITEKO.

IX SKYRIUS

NUMATOMI PAKEISTI TEISĖS AKTAI

36. Siekiant įgyvendinti šios koncepcijos VI skyriuje siūlomas teisinio reguliavimo nuostatas, reikės pakeisti ir (ar) papildyti Konstitucijos IX skirsnio „Teismas“ nuostatas ir 48 straipsnį. Be to, reikės pakeisti ir (ar) papildyti šiuos įstatymus (prireikus – ir jų įgyvendinamuosius teisės aktus):

- 36.1. Teismų įstatymą;
- 36.2. Civilinio proceso kodeksą;
- 36.3. Baudžiamojo proceso kodeksą;
- 36.4. Administracinių bylų teisenos įstatymą;
- 36.5. Civilinį kodeksą;
- 36.6. Baudžiamąjį kodeksą;
- 36.7. Administracinių nusižengimų kodeksą;
- 36.8. Darbo kodeksą;
- 36.9. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymą;
- 36.10. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymą.

37. Vadovaujantis Konstitucijos 147 straipsniu, sumanymą keisti ar papildyti Konstituciją turi teisę pateikti Lietuvos Respublikos Seimui ne mažesnė kaip 1/4 visų Lietuvos Respublikos Seimo narių grupė. Už šiai koncepcijai įgyvendinti reikalingų kitų įstatymų projektų parengimą yra atsakinga Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija.
